

Balansau ysgolion

Cyngor Bro Morgannwg

Rhagfyr 2025

Amdanom ni

Rydym wedi paratoi a chyhoeddi hwn i helpu i gyflawni dyletswyddau'r Archwilydd Cyffredinol o dan adran 17 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 (Deddf 2004).

© Archwilydd Cyffredinol Cymru 2025

Cewch aildddefnyddio'r cyhoeddiad hwn (heb gynnwys logos ac eithrio fel rhan annatod o'r ddogfen) yn rhad ac am ddim mewn unrhyw fformat neu gyfrwng.

Os ydych yn ei aildddefnyddio, rhaid i'ch aildddefnydd fod yn gywir ac ni ddylai fod mewn cyd-destun sy'n gamarweiniol. Rhaid cydnabod y deunydd fel hawlfraint Archwilydd Cyffredinol Cymru ac mae'n rhaid i chi roi teitl y cyhoeddiad hwn. Lle'r ydym wedi nodi unrhyw ddeunydd hawlfraint trydydd parti, bydd angen i chi gael caniatâd gan ddeiliaid yr hawlfraint dan sylw cyn ei aildddefnyddio.

Os oes angen cymorth arnoch gyda'r ddogfen hon

Os hoffech ragor o wybodaeth, neu os oes angen unrhyw un o'n cyhoeddiadau arnoch mewn

fformat neu iaith arall:

- Ffoniwch ni ar 029 2032 0500
- e-bostiwch ni: post@archwilio.cymru

Cewch ddefnyddio'r Gymraeg neu'r Saesneg pan fyddwch yn cysylltu â ni – byddwn yn ymateb

yn yr iaith yr ydych yn ei defnyddio.

Ni fydd gohebu yn Gymraeg yn arwain at oedi.

Mae'r ddogfen hon hefyd ar gael yn Saesneg.

Mae Archwilio Cymru yn dilyn y safonau archwilio perfformiad rhyngwladol a gyhoeddwyd gan Sefydliad Rhyngwladol y Goruchaf Sefydliadau Archwilio (INTOSAI).

Cynnwys

Ciplun archwilio	4
Ffeithiau a ffigurau allweddol	6
Ein canfyddiadau	7
Argymhellion	12

Ciplun archwilio

Yr hyn yr oeddem yn edrych arno

- 1 Fe wnaethom edrych ar a oes gan Gyngor Bro Morgannwg ('y Cyngor') drefniadau i gefnogi a herio ei ysgolion i adfer o'u sefyllfaoedd diffyg cyllideb.¹

Pam mae hyn yn bwysig

- 2 Ledled Cymru, mae lefel gyffredinol balansau cronfeydd wrth gefn ysgolion wedi gostwng yn sydyn ers 2021. Adroddodd Archwilio Cymru ym mis Rhagfyr 2024 fod cronfeydd wrth gefn ysgolion wedi gostwng yn sydyn i gyfanswm o £115 miliwn. Mae hyn yn £253 y dysgwr ar 31 Mawrth 2024. Ar y pryd roedd gan 21% o ysgolion yng Nghymru balansau wrth gefn diffyg ('diffygion').
- 3 Ym Mro Morgannwg, canran yr ysgolion â diffyg ar 31 Mawrth 2024 oedd 42%. Cynyddodd hyn i 53% ar 31 Mawrth 2025. Mae ysgolion yn rhagweld gorwariant pellach yn erbyn eu cyllid a ddyrannwyd yn y ddwy i dair blynedd nesaf, gan gynyddu'r sefyllfa ddiffyg gyffredinol. Mae Cynllun Ariannol Tymor Canolig y Cyngor (MTFP) 2025-2028 yn nodi bod 'balansau ysgolion yn bryder mawr os nad yw'r lefel bresennol o wariant mewn ysgolion yn cael ei ddwyn yn unol â'r gyllideb yn ystod 2025-26.'
- 4 Mae'r Cyngor hefyd yn wynebu pwysau ariannol ar draws gwasanaethau eraill. Mae'n rhagweld y bydd ei lefelau cronfeydd wrth gefn defnyddiadwy yn gostwng hanner yn 2025-26, yn rhannol oherwydd gorwariant ysgolion. Mae'r heriau hyn yn peri risg i gynaliadwyedd ariannol cyffredinol y Cyngor. Heb ddulliau cydgysylltiedig a strategol i fynd i'r afael â gorwariant, ni fydd cyrff llywodraethu ysgolion a'r Cyngor yn cael sicrwydd bod diffygion ysgolion yn cael eu datrys.

¹ Mae hyn yn cyfeirio at sefyllfa ariannol gronfol ysgol. Felly, mae balans diffyg yn creu tynnu ar gronfeydd wrth gefn cyffredinol y Cyngor gan fod ysgolion wedi gorwario yn erbyn y cyllid a ddyrannwyd gan y Cyngor.

- 5 Nododd adroddiad arolygu Estyn² o wasanaeth addysg y Cyngor, a gyhoeddwyd ym mis Ebrill 2024, 'er gwaethaf cefnogaeth a her yr awdurdod i ysgolion wrth ddatblygu eu cynlluniau, gan gynnwys defnyddio data ac adolygiad gan gymheiriaid, mae wedi gwerthuso na fydd bron pob un o'r ysgolion sydd mewn diffyg ar hyn o bryd yn gallu dychwelyd i sefyllfa gytbwys ar hyn o bryd. Mae hyn yn peri risg nodedig i gynaliadwyedd cyllidebau ysgolion unigol.'

Yr hyn a ganfuwyd gennym

- 6 Mae'r Cyngor yn cefnogi ac yn herio ei ysgolion i fynd i'r afael â'u diffygion, ond mae rhai o'r gweithgareddau hyn yn y camau cynnar o weithredu ac nid ydynt eto yn cael yr effaith a ddymunir. Mae llawer o ysgolion mewn diffyg naill ai heb gynlluniau adfer neu nid yw'r cynlluniau'n gadarn. Mae hyn yn codi pryderon ynghylch sut y bydd ysgolion yn cyflawni'r newid cam sydd ei angen i fod yn gynaliadwy yn ariannol. Gallai hyn effeithio ar gynaliadwyedd ariannol cyffredinol y Cyngor. Mae diffygion yn adroddiadau'r Cyngor o'r risg sylweddol hon. Mae hyn yn cyfyngu ar effeithiolrwydd monitro a herio mewn pwyllgorau cyhoeddus.

Yr hyn a argymhellir gennym

- 7 Gwnaethom dri argymhelliad:
- gwella goruchwyliaeth o effaith ei weithredoedd i gynorthwyo asesu gwerth arian;
 - cryfhau cefnogaeth a her; a
 - dysgu o'r dulliau a fabwysiadwyd gan gynghorau eraill i fynd i'r afael â balansau diffyg ysgolion.

² Nid oeddem yn gallu dod o hyd i fersiwn Cymraeg o'r adroddiad hwn ar-lein.

Ffeithiau a ffigurau allweddol

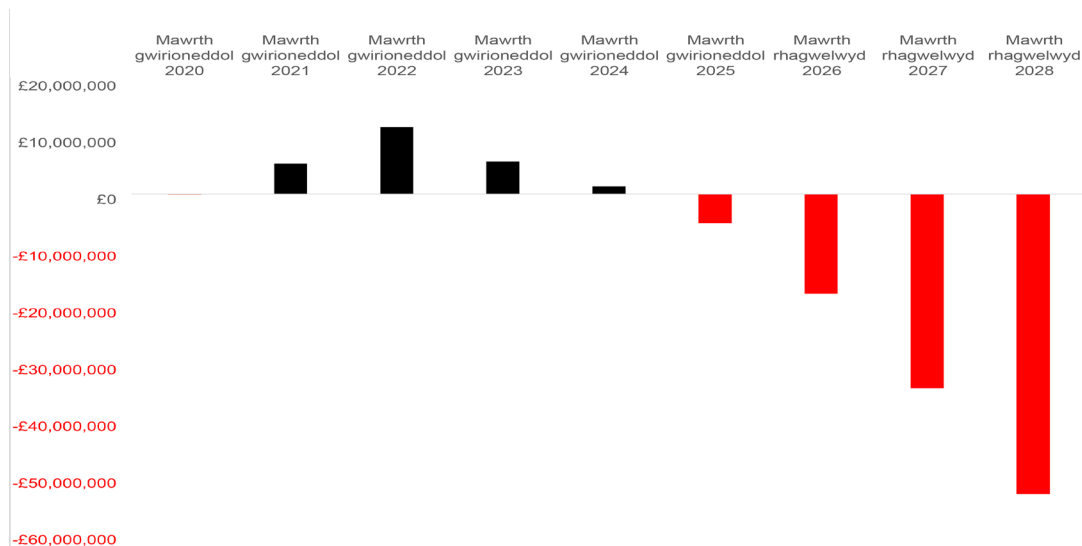
- Rhwng 2025 a 2028 mae'r Cyngor yn wynebu pwysau ariannol o £82.1 miliwn. Mae hyn yn lleihau gallu'r Cyngor i ddarparu cyllid ychwanegol i ysgolion.
- Mae'r Cyngor yn rhagweld y bydd ei lefel o gronfeydd wrth gefn defnyddiol yn gostwng yn sylweddol yn 2025-26 o £63 miliwn i £33.4 miliwn.
- Mae'r Cyngor wedi ceisio gwneud y mwyaf o'r adnoddau sydd ar gael i ysgolion, ond yn 2024-25 gwariodd ysgolion £4.2 miliwn yn fwy na'r hyn a ddyrannwyd. Arweiniodd hyn at ddefnydd heb ei gynllunio o gronfeydd wrth gefn y Cyngor.
- Yn seiliedig ar y data sydd ar gael ar adeg pennu'r gyllideb yn 2025-26, mae ysgolion yn rhagweld gormodedd pellach o wariant o £12.6 miliwn uwchlaw eu cyllid dyrannol, gan fynd â'r sefyllfa gronfeydd wrth gefn ysgolion cyffredinol i ddiffyg o £16.8 miliwn.
- Ar gyfer 2025-26 fel rhan o gyllideb flynyddol gyffredinol y Cyngor, mae gan ysgolion darged arbedion o 1% sy'n gyfystyr â £1.2 miliwn. Asesiad diweddaraf y Cyngor yw bod ysgolion yn annhebygol o'i gyflawni.
- Ar ddiwedd 2023-24, roedd gan 19 o'r 44 ysgol gynradd, dwy o'r chwe ysgol uwchradd ac un o'r ddwy ysgol ganol ddiffyg. Felly roedd 42% o ysgolion mewn sefyllfa ddiffygiol.
- Mae'r data ar gyfer 2024-25 yn dangos bod gan 24 o'r 44 ysgol gynradd, tair o'r chwe ysgol uwchradd ac un o'r ddwy ysgol ganol ddiffyg. Mae hyn yn 53% o'r holl ysgolion mewn sefyllfa ddiffygiol.

Ein canfyddiadau

Nid yw chwarter yr ysgolion mewn diffyg wedi cyflwyno cynlluniau adfer

- 8 Mae cynllun ariannu y Cyngor ar gyfer ysgolion 2025-26 ('y cynllun') yn nodi y dylai pob ysgol mewn diffyg 'ddarparu' gynllun adfer cadarn sy'n dangos eu camau gweithredu i adfer o fewn pum mlynedd.³ Methodd naw o'r 36 ysgol sy'n adrodd sefyllfa ddiffyg ar gyfer 2025-26 â darparu cynllun. Mae hyn yn cyfyngu ar allu'r Cyngor i asesu pa mor dda yw pob ysgol i adfer. Mae hyn yn cyflwyno risg i'r Cyngor y gallai'r diffygion ysgolion hynny gynyddu heriau i'w gynaliadwyedd ariannol ymhellach os nad ydynt yn mynd i'r afael yn gyflym. Mae Arddangosyn 1 isod yn dangos balansau cronfeydd wrth gefn ysgolion cyffredinol rhwng 2020 a 2028.

Arddangosyn 1: balansau wrth gefn ysgolion ym Mro Morgannwg ym Mro Morgannwg 2020-2028

³ Nid oeddem yn gallu dod o hyd i fersiwn Cymraeg o'r adroddiad hwn ar-lein.

Ffynhonnell: Data gwirioneddol ar gyfer y cyfnod 2020-2024 a gymerwyd o Stats Cymru [Lefel y cronfeydd wrth gefn ysgol a gariwyd ymlaen gan y Cyngor](#) a ddarparodd ddata amcanestynedig ar gyfer 2026 ymlaen yn seiliedig ar ragolygon ysgolion. Nid ydym wedi archwilio'r data hwnnw.

Nid yw llawer o gynlluniau adfer ysgolion yn gadarn. Mae hyn yn peri risg i gynaliadwyedd ariannol ysgolion unigol a'r Cyngor

- 9 Ar gyfer y 27 ysgol sy'n weddill a ddarparodd gynllun adfer i'r Cyngor, nid yw llawer o'r cynlluniau hynny yn ddigon cadarn i gefnogi adferiad o ddiffygion. Mae'r cynlluniau yn canolbwyntio'n gryf ar y flwyddyn gyfredol ac nid oes ganddynt gynigion cadarn i wella eu sefyllfaoedd dros y pum mlynedd. Mae'r Cyngor wedi asesu eu bod yn cynnwys cynigion anesboniadwy ac weithiau afrealistig i leihau staff a chanolfannau cost eraill.
- 10 Yn dilyn asesiad o gynlluniau adfer a gyflwynwyd yn haf 2025, cyhoeddodd y Cyngor hysbysiadau rhybuddio anffurfiol i 10 ysgol ym mis Medi 2025 y mae eu cynlluniau adfer yn achosi'r pryder mwyaf. Asesiad y Cyngor o gynlluniau ysgolion i adfer eu diffygion ym mis Awst 2025 oedd:
 - 24 rated as amber – with plans having some credible elements but still insufficient to support recovery; a
 - tri wedi'u graddio fel gwyrdd – mae cynllun cadarn i gefnogi adferiad o fewn y cyfnod o bum mlynedd.
- 11 Mae hysbysiadau anffurfiol yn un o ystod o opsiynau sydd ar gael i'r Cyngor os nad yw corff llywodraethu yn gallu gosod cynllun adfer i fynd i'r afael â'i ddiffyg. Mae ystod o bwerau'r Cyngor yn cynnwys:
 - Hysbysiadau rhybuddio anffurfiol
 - Hysbysiadau rhybuddio ffurfiol
 - Darparu cymorth ychwanegol
 - Penodi llywodraethwyr ychwanegol
 - Atal hawl yr ysgol i gyllideb ddirprwyedig.
- 12 Ar hyn o bryd nid yw'r Cyngor yn nodi meini prawf clir sy'n nodi pryd y gallai ddewis defnyddio ei ystod o bwerau statudol os nad yw ysgolion yn gallu gosod cynllun adfer realistig.

- 13 Mae ansawdd gwael cynlluniau adfer ysgolion nid yn unig yn peri risg barhaus i gynaliadwyedd cyllidebau ysgolion unigol. Heb gynlluniau adfer ysgolion cadarn, mae'n anodd i'r Cyngor ddatblygu Cynlluniau Ariannol Tymor Canolig cywir a helpu i ragweld unrhyw alwadau angenrheidiol ar gronfeydd wrth gefn yn y dyfodol.

Mae'r Cyngor yn cymryd ystod o gamau i gefnogi a herio ysgolion i adfer o'u diffygion, ond nid yw hyn eto yn lleihau gorwariant

- 14 Rôl y corff llywodraethu yw gosod cyllideb sy'n dangos defnydd effeithlon ac effeithiol o adnoddau. Mae'r Cyngor yn darparu cyngor cyllidebol ac ariannol i ysgolion i gynorthwyo i osod a rheoli eu cyllidebau. Mae'r trefniadau hyn ar eu pennau eu hunain wedi bod yn annigonol i fynd i'r afael â'r lefelau digynsail o balansau diffyg ar draws ysgolion ym Mro Morgannwg.
- 15 Mewn ymateb i'r diffygion cynyddol mewn ysgolion, mae'r Cyngor yn cymryd ystod o gamau i helpu ysgolion. Mae'r rhain yn cynnwys:
- Penodi swyddog caffael ysgolion i weithio gydag ysgolion i gyflawni arbedion ar draws ystod o contractau sydd gan ysgolion.
 - Penodi pennaeth ymgynghorol i weithio gyda'r 10 ysgol flaenoriaeth uchaf gyda'r diffygion mwyaf sylweddol. ⁴
 - Cynnal meincnodi cyllidebau ysgolion gyda dau gyngor arall yng Nghymru sydd â demograffeg debyg.
 - Darparu data ariannol manwl ar lefel unigol, clwstwr a chyfan y Cyngor i gefnogi cyrff llywodraethu i ddadansoddi cyllidebau.
 - Comisiynu'r Education Endowment Foundation i gynnal sesiynau hyfforddi gyda phob ysgol i gynyddu hyder athrawon prif ffrwd i ymateb i heriau disgyblion ag Anghenion Dysgu Ychwanegol (ADY) yn yr ystafell ddosbarth. ⁵

⁴ Mae hyn yn seiliedig ar ddadansoddiad o sawl ffactor gan gynnwys, lefel gwirioneddol y diffyg, lefel y diffyg fel canran o gyllid a ddyrannwyd ysgol ac ansawdd y cynllun adfer.

⁵ Mae'r Education Endowment Foundation yn elusen annibynnol sy'n ymroddedig i dorri'r cysylltiad rhwng incwm teulu a chyflawniad addysgol.

- adolygu'r fformiwla ariannu ysgolion prif ffrwd gyda'r Fforwm Cyllideb Ysgolion gyda newidiadau i'w cyflwyno yn 2026-27.

- 16 Mae'r rhan fwyaf o'r camau gweithredu hyn yn y camau cychwynnol o weithredu ac ni fydd yr effaith ar ddiffygion ysgolion yn cael ei weld tan o leiaf 2026-27.
- 17 Nid yw dull y Cyngor, er ei fod yn amlochrog, wedi'i gydlynu'n glir mewn un rhaglen gyda cherrig milltir a thargedau. Mae hyn yn ei gwneud hi'n anodd i aelodau ac eraill ddeall cynnydd, amserlenni cyflawni arfaethedig ac effaith. Mae hefyd yn rhwystro'r gallu i dargedu adnoddau i'r prosiectau hynny a fydd yn cyflawni'r effaith fwyaf ac amserol.
- 18 Fel y nodwyd yn gynharach, mae cynyddu diffygion ysgolion yn fater cenedlaethol lle mae cynghorau eraill yn datblygu ymatebion i'r un mater. Er bod y Cyngor yn cydweithio â dau gyngor arall i feincnodi cyllidebau ysgolion, mae llai o dystiolaeth ei fod yn ceisio dysgu o sut mae cynghorau eraill yn mynd i'r afael â heriau tebyg.

Mae diffygion yn adrodd y Cyngor am y risg sylweddol hon yn cyfyngu ar effeithiolrwydd monitro a herio mewn pwyllgorau cyhoeddus

- 19 Dywedodd swyddogion wrthym eu bod wedi darparu briffiau i aelodau'r Cabinet ac i aelodau yn fwy cyffredinol am y sefyllfa diffyg ysgol sy'n gwaethygu. Nid yw'r rhain wedi'u cyhoeddi fel rhan o adroddiad ffurfiol y Cabinet ar wefan y Cyngor.
- 20 O ystyried maint a llwybr y sefyllfa ddiffyg ac ansawdd y cynlluniau adfer, nid yw hunanasesiad 2024-25 y Cyngor yn cyfleu'n llwyr arwyddocâd y mater hwn a'i effaith bosibl ar gynaliadwyedd ariannol y Cyngor. Nid yw adroddiad monitro cyllideb chwarter un y Cyngor ychwaith. Mae hyn, felly, yn cyfyngu ar ymwybyddiaeth a dealltwriaeth ymhlith aelodau a thrigolion o'r effaith bosibl y gall sefyllfa ariannol yr ysgolion ei chael ar gynaliadwyedd ariannol y Cyngor.
- 21 Mae'r Cyngor yn cynnwys y risg cydbwysedd diffyg ysgol yn ei gofrestr risg y Gyfarwyddiaeth Dysgu a Sgiliau. Mae ganddo sgôr risg gweddilliol o 12 sy'n uwch na chwech o'r 12 risg gorfforaethol. Mae tîm rheoli'r gyfarwyddiaeth yn gyfrifol am reoli'r risg hon.
- 22 Mae'r Gofrestr Risg Gorfforaethol yn cynnwys gwybodaeth gyfyngedig am y risg hon gan ei fod yn cael ei thrin fel rhan rhan o'r risg gorfforaethol 'Adnoddau Ariannol'. Nid oedd diweddariad chwarter pedwar y Gofrestr Risg Gorfforaethol 2024-25 yn sôn am y mater. Mae diweddariad chwarter un 2025-26 yn nodi bod balansau diffyg ysgolion yn achosi 'pryder mawr'.
- 23 Fel rhan o'i gylch gorchwyl, mae'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio (GAC) yn gyfrifol, ymhlith pethau eraill, am asesu effeithiolrwydd trefniadau'r Cyngor ar gyfer goruchwyllo ariannol a rheoli risg. Nid yw'r GAC yn derbyn gwybodaeth reolaidd a manwl am y risg hon, yn wahanol i risgiau eraill sydd â sgoriau risg is. Mae hwn yn gyfle a gollwyd i wneud aelodau a'r cyhoedd yn fwy ymwybodol o arwyddocâd y risg i ysgolion ac yn ei dro i gynaliadwyedd ariannol y Cyngor. Heb y wybodaeth hon, ni fydd aelodau'r Pwyllgor yn gallu herio ac asesu pa mor dda mae'r Cyngor yn lliniaru'r risg.

Argymhellion

A1 Er mwyn galluogi mwy o oruchwyliaeth o effaith ei weithredoedd, dylai'r Cyngor:

- 1.1** Cryfhau goruchwyliaeth gorfforaethol o'r holl weithgareddau adfer ysgolion fel rhan o un rhaglen waith gydlynol (Paragraff 17).
- 1.2** Gosod cerrig milltir a thargedau realistig i wella monitro a gwerthuso effaith (Paragraff 17).

A2 Er mwyn galluogi cefnogaeth a her gadarn, dylai'r Cyngor:

- 2.1** Ei gwneud yn ofynnol i bob ysgol sydd â diffyg gyflwyno cynllun adfer cadarn yn unol â Chynllun Cyllid Ysgolion 2025 (Paragraff 8).
- 2.2** Egluro ei feini prawf ar gyfer pryd y bydd yn defnyddio ei ystod o bwerau statudol fel y'u disgrifir yn y Cynllun Cyllid ar gyfer Ysgolion 2025 ar gyfer ysgolion nad ydynt yn gallu gosod cynllun adfer cadarn (Paragraff 12).
- 2.3** Asesu a nodi yn ei adroddiadau monitro cyllideb a rheoli risg arwyddocâd diffygion ysgolion. Dylai hyn fod yng nghyd-destun sefyllfa ariannol ehangach y Cyngor gan ddefnyddio negeseuon cyson i wella ymwybyddiaeth a dealltwriaeth (Paragraffau 20-23).

A3 Nodi unrhyw gamau ychwanegol y gallai eu cymryd i fynd i'r afael â diffygion, dylai'r Cyngor adolygu dulliau amgen a fabwysiadwyd gan Gynghorau eraill. (Paragraff 18)

Amdanom ni

Mae Archwilydd Cyffredinol Cymru yn annibynnol ar Lywodraeth Cymru a'r Senedd. Swyddogaeth yr Archwilydd Cyffredinol yw archwilio ac adrodd cyfrifon Llywodraeth Cymru, y GIG yng Nghymru a chyrff cyhoeddus cysylltiedig eraill, ynghyd â chyfrifon cyngorau a chyrff llywodraeth lleol eraill. Mae'r Archwilydd Cyffredinol hefyd yn adrodd defnydd y sefydliadau hyn o adnoddau ac yn awgrymu ffyrdd y gallant wella.

Mae'r Archwilydd Cyffredinol yn cyflawni ei waith â chymorth staff ac adnoddau eraill gan Swyddfa Archwilio Cymru, sef corff a sefydlwyd i gefnogi, cynghori a monitro gwaith yr Archwilydd Cyffredinol.

Archwilio Cymru yw term ambarél Archwilydd Cyffredinol Cymru a Swyddfa Archwilio Cymru. Mae'r rhain yn endidau cyfreithiol ar wahân ac mae ganddynt swyddogaethau gwahanol a amlinellir uchod. Nid yw Archwilio Cymru ei hun yn endid cyfreithiol.

Archwilio Cymru

Ffôn: 029 2032 0500

Ffacs: 029 2032 0600

Ffôn testun: 029 2032 0660

E-bost: post@archwilio.cymru

Gwefan: www.archwilio.cymru

Rydym yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg.

We welcome correspondence and telephone calls in Welsh and English.